

8. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : навчальний посібник / [А.М. Богущ, Н.П. Орланова, Н.І. Зеленко, В.К. Лихолстова]. – К. : Вища школа, 1992. – 413 с.

9. Симоненко Т.В. Теорія і практика формування професійної комунікативної компетентності студентів філологічних факультетів : [монографія] / Симоненко Т.В. – Черкаси : Брама, 2006. – 330 с.

10. Сучасна українська літературна мова : підручник / [Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я. та ін.] ; за ред. А.П. Грищенка. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.

11. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Караман С.О., Караман О.В., Плющ М.Я. та ін.] ; за ред. С.О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.

12. Українська мова за професійним спрямуванням : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Караман С.О., Копусь О.А., Тихоша В.І. та ін.] ; за ред. С.О. Карамана, О.А. Копусь. – К. : Літера ЛТД, 2013. – 564 с.

13. Фролкина А. Работа над лексикой / А. Фролкина, А. Щукина. – М. : Просвещение, 1989. – 285 с.

*Стаття рекомендована до друку
кандидатом філол. наук, доцентом кафедри української мови і методики
викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету
Глазовою С.М.*

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2014 року

УДК 378.14

*Грина Дроздова
(м. Харків, Україна)*

СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто сучасні методи, прийоми та засоби навчання українського професійного мовлення майбутніх фахівців інженерного профілю з метою формування мовно-мовленнєвої компетенції студентів у сучасних умовах орієнтації вищої освіти на всебічний і гармонійний розвиток особистості, посилення зв'язку змісту навчання з обраною професією. Зазначено, що впорядкована система методів, прийомів і засобів навчання сприяє досконалому володінню професійним мовленням за допомогою української мови, підвищенню рівня міжпредметних когнітивно-комунікативних умінь студентів інженерного профілю.

Ключові слова: сучасні методи, прийоми й засоби навчання; класифікація методів; система навчання української мови; професійне мовлення.

В статье рассмотрены современные методы, приемы и средства обучения украинского профессиональной речи будущих специалистов инженерного профиля с целью формирования культурно-речевой компетенции студентов в современных условиях ориентации высшего образования на всестороннее и гармоничное развитие личности, усиление связи содержания обучения с выбранной профессией. Отмечено, что упорядоченная система методов, приемов и средств обучения способствует совершенному владению профессиональной речью с помощью украинского языка, повышение уровня межпредметных когнитивно-коммуникативных умений студентов инженерного профиля.

Ключевые слова: современные методы, приемы и средства обучения; классификация методов; система обучения украинскому языку; профессиональная речь.

The article deals with modern methods, techniques and training methods of Ukrainian professional speech of the future specialists of engineering activity in order to develop language and speech competence of students in modern conditions of higher education orientation at comprehensive and harmonious development of the individual, enhancing communication training content of the chosen profession. It is indicated that an ordered system of methods, techniques and tools training promotes proficiency in professional speech by Ukrainian language, raise interdisciplinary cognitive-communicative skills of students of engineering profile.

Key words: methods, techniques and training aids; classification methods; learning system Ukrainian language; professional speech.

Національне відродження, що розпочалося в 90-х роках минулого століття, проголошення незалежної української держави дало поштовх для подальшого розвитку нормативної наукової і ділової сфер української мови, розробки змісту й удосконалення технології її навчання та поширенню функціонування в суспільстві, освіті й науці.

Досягти цього вища школа може за умов розв'язання проблеми визначення оптимального змісту викладання української мови у вищій школі та пошуків нових підходів до навчального процесу з урахуванням комунікативних потреб студентів вищих технічних закладів. Формування мовної компетенції й мовленнєвих умінь і навичок – найважливіший напрям у розвитку й удосконаленні навчання української мови студентів технічних спеціальностей ВНЗ. При цьому навчально-виховний процес має бути спрямований на формування національно свідомої особистості.

В умовах орієнтації вищої освіти на всебічний і гармонійний розвиток майбутнього фахівця, посилення зв'язку навчання з обраною професією особливого значення для формування мовної компетенції студентів набуває вдосконалення змісту вищої освіти, зокрема курсу української мови для студентів технічних спеціальностей.

Одним із важливих напрямів удосконалення навчання української мови за професійним спрямуванням є підвищення практичної значущості його результатів і формування мовленнєвих умінь студентів – майбутніх фахівців. Відповідно до цього навчально-виховний процес у вищих технічних закладах має бути спрямований на пізнання своїх коренів, історії, мови, традицій, культури, що сприятиме передусім формуванню умінь українського усного та писемного мовлення.

За таких умов виникає об'єктивна потреба розробки організаційної структури, змісту і функцій навчання української мови студентів інженерного профілю вищого закладу освіти й удосконалення форм її організації з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Проблема викладання української мови у вищій школі завжди була в колі інтересів методистів, лінгвістів, психологів. У вітчизняній методиці навчання української мови у ВНЗ є чимало досліджень щодо вдосконалення професійного мовлення студентів-нефілологів (Л. Барановська, О. Бугайчук, Л. Головата, Т. Скрябіна, Н. Тоцька, В. Юкало, Я. Януш). У працях цих науковців розкривалися різні аспекти означеної проблеми щодо нефілологічних навчальних закладів. Л. Барановська, Т. Рукас, Н. Тоцька у своїх дослідженнях роблять акцент на професійне мовлення, ділову комунікацію в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням».

Обмеження навчання лише складанням ділових документів не дає змогу сформувати в студентів відповідну українськомовну компетентність, а незначна кількість годин, відведена на курс «Українська мова за професійним спрямуванням» не сприяє виробленню професійної компетенції особистості, якщо не сформована мовленнєва. Не враховується реальне мовне оточення, лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, що самі здатні впливати на мову.

Першочергова мета навчання професійного мовлення – викликати у студентів професійний інтерес до української мови, сформувати навички самостійної роботи над мовою, прищепити навички професійного мовлення, тобто виробити навички аналітико-синтетичного сприйняття матеріалу, елементів порівняно-зіставного методу вивчення мови, логічного узагальнення тощо.

Крім того, ставиться завдання розвинути у студентів трудові навички із залученням їх до творчої праці, виховати відчуття громадської відповідальності. З метою розвитку професійного мовлення студенти оволодівають знаннями, уміннями і навичками. Цей процес відбувається за допомогою відповідних методів, прийомів і засобів навчання.

Метою нашої статті є визначення сучасних методів навчання українського професійного мовлення майбутніх фахівців інженерного профілю.

Метод навчання належить до найважливіших компонентів системи навчання української мови, бо за їх допомогою забезпечуються досягнення запланованих цілей і завдань навчання.

До недавнього часу це поняття вживалося в двох значеннях, у широкому значенні метод – це напрям у навчанні, який принципово відрізняється за цілою низкою параметрів від інших напрямів, у вузькому – один із способів навчання одному (або деяким) аспектам мови або видам мовленнєвої діяльності. З метою подолання термінологічної плутанини було запропоновано називати метод у широкому значенні (І. Бім), а пізніше в вузькому (Г. Китайгородська) «методичною системою», що не отримав всезагального визнання. Нині більшість дослідників (З. Бакум, О. Горошкіна, О. Заболотська, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова) вважають доцільним розмежовувати метод навчання як теоретичний напрям у навчанні і модель навчання як конкретний варіант навчальної діяльності викладача і студентів, які реалізують ідеї методів на заняттях. У цьому виявляється взаємодія методу і моделі навчання як загального і часткового, як стратегії і тактики у процесі навчальної діяльності.

У розумінні класифікації методів навчання також ураховуються різні аспекти: метод як джерело знань (словесні, наочні, практичні методи: розповідь, аналіз мови, вправи, наочні посібники, робота з книгою, екскурсія тощо) – А. Алексюк, О. Текучов та ін.; як основа урахування загального змісту пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький, продуктивний (проблемний)) – І. Лернер, В. Скалкін та ін.; спосіб взаємодії викладача і того, хто навчається (усний виклад матеріалу, бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, виконання вправ, програмоване навчання) – О. Біляєв, М. Пентилюк, Л. Федоренко та ін. Зокрема О. Біляєв вважає за найоптимальніше визначення методів як «упорядкованих способів організаційної діяльності вчителя і учнів, спрямованих на досягнення цілей освіти [3, с. 46]». Л. Федоренко визначає метод навчання як «мовленнєві дії учня (м'язові, інтелектуальні, емоційні), що виконуються з метою вдосконалення своїх мовленнєвотворчих механізмів [10, с. 140]». Ю. Пассов розумів метод як «систему функціонально взаємозумовлених принципів, спрямованих на досягнення суворо визначеної мети, що відповідає об'єктивним психофізіологічним даним засвоєння певного виду мовленнєвої діяльності та умовам, у яких протікає навчальний процес [7, с. 117]».

На нашу думку, метод навчання – це впорядковані системи прийомів педагогічної діяльності викладача та навчально-пізнавальної діяльності студентів, спрямовані на досягнення поставленої мети [5, с. 150–154]. Проектуючи це визначення на проблему нашого дослідження, припускаємо, що метод – це такий спосіб організації роботи, що забезпечує взаємодію викладача й студента з метою розвитку професійного мовлення засобами української мови. Адже під час організації роботи над мовним матеріалом на заняттях з української мови ставляться відповідні методико-лінгвістичні й виховні цілі та завдання з розвитку мовної особистості студента.

З'ясовуючи основні параметри означеної проблеми та виходячи з розуміння методу як взаємодії викладача й студента, схарактеризуємо методи розвитку професійного мовлення:

– інформаційно-ілюстративний (повідомлення нової інформації викладачем, усвідомлення сприйняття та запам'ятовування її студентами). Викладач подає зразки мовно-мовленнєвого матеріалу, пояснює їх функціонування в контексті. Студент знайомиться з новим матеріалом і способами оперування ним, що супроводжується методом пояснення викладача. Це здійснюється одночасно з організацією самостійного пошуку студентів, що стимулює їхню розумову активність. Студент усвідомлює нові мовні й мовленнєві явища за допомогою операцій аналізу, синтезу, порівняння тощо [4; 6];

– репродуктивний (викладач складає завдання на відтворення знань, уже усвідомлених студентами, способи діяльності за зразком і у варіативних ситуаціях, що легко пізнаються). Застосування методів викладачами й студентами спрямоване на організацію, реалізацію навчальної діяльності та на керівництво нею [6];

– проблемно-інформаційний (інформує студентів про проблему і шляхи її вирішення). Можемо визначити як метод теоретичного опрацювання матеріалу (лекція, розповідь або пояснення викладача, робота з підручником, посібником, словником тощо);

– частково-пошуковий (викладач спонукає студентів до активної дослідницької роботи шляхом постановки питання та його розв'язання, коментованих відповідей, зіставлень знань, отриманих у результаті колективного пошуку). Зазначимо також теоретико-практичні методи навчання професійного мовлення (робота з окремими мовно-мовленнєвими одиницями і їх формами, робота з розбору, реконструювання, переконаструювання текстів за фахом тощо);

– навчально-дослідницький (самостійний пошук знань і способів діяльності, необхідних для розв'язання проблеми, творчого використання): методи практично-пошукової спрямованості, навчання різним видам мовленнєвої діяльності за фахом: слухання (аудіювання), читання, говоріння й письмо);

– продукування, або комунікативний метод, ґрунтується на тому, що процес навчання є моделлю реального процесу комунікації [7, с. 33].

Як імітація професійної діяльності, процес навчання є дещо спрощеним, порівняно, наприклад, із реальним процесом ділової комунікації, але за основними параметрами, принципово важливими, він є цілком відповідним.

Методичне значення цього зумовлено такими важливими чинниками, як явищем переносу, тобто забезпечення усвідомлення адекватності умов навчання та застосування результатів навчання (без якого навчання не має сенсу), та явищем мотивації, відсутність якої негативно позначається на навчанні [7, с. 34]. Це стосується як мотивації в широкому значенні (до навчання взагалі), так і

мотивації у вузькому значенні (кожної вправи зокрема), тобто індивідуальна робота над текстами за фахом, продукування діалогів, монологів, полілогів, різні види дискусій, диспутів, тренінгів, проєктів тощо.

У методиці розвитку професійного мовлення виділимо також підходи до розв'язання проблеми типології вправ (завдань) за: метою – навчальні (підготовчі) та перевірні (контрольні); методикою продукування роботи – аудиторні та позааудиторні; розумовими операціями – аналітичні, аналітико-синтетичні, синтетичні; метою й етапами формування мовленнєвих умінь і навичок – пропедевтичні, акумуляційні, мовленнєвотренувальні, творчі.

Значне місце у методиці навчання професійного мовлення посідає переклад як важливий метод навчання студентів професійного мовлення і складний вид мовленнєвої діяльності, що сприяє розвитку мовлення і мислення засобами української мови. Ми вважаємо, що переклад, як специфічний метод навчання студентів мови, допомагає уникнути сліпого калькування з російської мови, сформувати нормативні форми термінологічного мовлення у професійному мовленні. Працюючи над перекладами текстів за фахом, ми звертали особливу увагу на нормативність перекладу термінів та термінологічних сполук. Для перекладів використовувалися невеликі за обсягом насичення термінами фахові тексти.

Таким чином, метод є способом організації навчальної діяльності, що забезпечує плідну взаємодію викладача й студента, а впорядкована система методів, прийомів і засобів сприяє досконалому володінню професійним мовленням засобами української мови.

Прискорення науково-технічного прогресу, максимально швидке й ефективно зростання отримання наукової інформації – один із чинників розв'язання актуальних завдань сучасності.

Відомо, що формування особистості відбувається впродовж усього життя, але тільки у ВНЗ закладаються основи тих якостей майбутнього фахівця, з якими він потім входить у нове життя, у нову для нього атмосферу діяльності [5, с. 150–152].

Саме тому на сучасному етапі мовної підготовки фахівців у різних галузях знань удосконалюються й інтенсифікуються ефективні методи і прийоми навчання, кожний із методів навчання реалізується через систему прийомів.

Прийоми педагогічної техніки взаємодіють один з одним, об'єднуючись, утворюють систему. «Прийоми педагогічної техніки – це сітка, сіть. А результат – як слід організована праця викладача, як слід організована навчальна група, як слід організовані знання, тобто високий результат праці викладача і тих, хто навчається [1, с. 55]». У методиці викладання української мови прийом вважається «елементом методу, засобом його реалізації, окремим пізнавальним актом [6, с. 57]».

Виділяють такі дидактичні прийоми: підвищення інтересу до навчального матеріалу; повторення матеріалу, пройденого на занятті; повторення тем, що були вивчені раніше; рівні і види домашнього завдання; підготовка до доповіді; колективна навчальна діяльність; «мозковий штурм»; ділові ігри як форма колективного пізнання; ігрова навчальна діяльність тощо [1].

У процесі розвитку професійного мовлення студентів-нефілологічних спеціальностей можна навчати за допомогою найрізноманітніших прийомів: семантизації нових лексичних одиниць (термінів, термінологічних словосполучень); організації діяльності студентів над професійним мовленням під час опрацювання нового матеріалу.

Важливим прийомом роботи є закріплення набутих знань, умінь і навичок та розвитку мовленнєвих умінь у ситуаціях професійного спілкування, що досягається шляхом залучення студентів до виконання мовно-мовленнєвих завдань; конструювання чи реконструювання професійно орієнтованих діалогів, полілогів тощо.

У навчальній діяльності застосовується прийоми побудови монологічного мовлення з різноманітних професійних потреб (виступи, повідомлення, стислі доповіді) та конструювання текстів за фахом (за планом, опорними словами тощо).

Поширені також і прийоми продукування монологічних текстів, вибору доцільних мовних чи мовленнєвих одиниць, побудови за аналогією, відтворення за зразком, продукування за допоміжними опорами тощо [6, с. 54]. Для методу розвитку професійного мовлення властиві прийоми опрацювання граматичних форм, добір формул мовленнєвого ділового етикету, відбір паралінгвістичних чинників, правил поведінки фахівця з урахуванням професійної ситуації спілкування.

Особливе значення набувають засоби навчання з формування українського професійного (монологічного й діалогічного) мовлення студентів-нефілологів, що допомагають правильно організувати й проводити заняття. Засоби навчання розуміють як «допоміжний матеріальний засіб школи (вузу), що має специфічні дидактичні функції [9, с. 356]». До основних засобів навчання

студентів ми відносимо програму з курсу «Українська мова професійного спрямування», підручники, посібники, словники, наочні й технічні засоби.

Специфічним засобом навчання студентів нефілологічної галузі є текст, на основі якого активно формується культура українського професійного мовлення майбутніх фахівців. «Засоби навчання української мови складаються з трьох компонентів: 1) навчального матеріалу, що складає зміст навчання, мовні поняття і терміни, що входять до програми, їх визначення, правила, приклади мовних одиниць, ужитих у текстах вправ і завдань, тексти для аналізу; 2) методів і прийомів навчання, спрямованих на засвоєння мовної теорії і формування комунікативних умінь і навичок; 3) організації навчально-виховної роботи, зокрема таких її форм, як система уроків, лабораторні та семінарські заняття. Особливо виділяються матеріальні засоби навчання: підручники, посібники, збірники вправ, текстів, словники, звукозаписи, технічні засоби навчання [8, с. 56]».

Засоби навчання, поширені у ВНЗ: усний виклад (різноманітні види наочності на лекціях, консультації тощо); бесіда (кураторська та тьюторська промова тощо); спостереження; практичні заняття і лабораторні досліди; проблемний виклад (проблемна лекція, дискусія, тренінг, ділова та рольова ігри, театралізований проект); підручники й посібники, самостійна робота з підручником; моделі: графічні (схеми, креслення, графіки); знакові і логіко-математичні (формули, рівняння); наочне приладдя: натуральні предмети і явища (об'єкти природного і соціального оточення, верстати, прилади, пристрої, колекції тощо); плоскі реальні зображення природи і суспільних процесів (картини, ілюстрації); об'ємні реальні зображення (муляжі, моделі, макети тощо); абстраговані зображення (схеми, карти, графіки тощо).

Отже, основна робота зі студентами передбачає певні комунікативні завдання й різноманітні форми їх реалізації (уміння давати оцінку отриманій інформації, здобувати нову інформацію з текстів на спеціальні теми, складати різного виду плани, тези, конспекти, реферативні огляди, виступати на суспільно-політичні і професійні теми). Зв'язок мовленнєвих тем із життям, різними сферами діяльності й інтересами студентів, з їхньою майбутньою спеціальністю (проведення на заняттях рольових і ділових ігор; дискусій, бесід-інтерв'ю з представниками своєї професії, «радіорепортажі» про роботу студентів під час практики, «засідань» наукових студентських гуртків і т.п.) має суттєве навчальне і виховне значення.

Подальше дослідження проблеми розвитку професійного мовлення має бути спрямовано на вдосконалення методичного забезпечення навчального процесу, пов'язаного з підвищенням рівня міжпредметних когнітивно-комунікативних умінь студентів інженерного профілю.

Література

1. Бандурка О.М. Основи педагогічної техніки / Бандурка О.М., Тюрина В.О., Федоренко О.І. – Х. : ТИТУЛ, 2006. – 176 с.
2. Барановська Л.В. Навчання студентів професійному спілкуванню / Барановська Л.В. – Біла Церква : Білоцерківський державний аграрний університет, 2002. – 256 с.
3. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови / Біляєв О.М. – К. : Рад. школа, 1981. – 176 с.
4. Бондар С. Особливості процесу переробки іншомовної інформації залежно від когнітивної організації особистості / С. Бондар // Гуманітарна освіта в технічних навчальних закладах : зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 13. – С. 150–154.
5. Дроздова І.П. Співвідношення цілей навчання української мови і методичних принципів залежно від внутрішніх факторів засвоєння / І.П. Дроздова // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2010. – № 2/1. (XXXIX, БЕРЕЗЕНЬ). – С. 149–154.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підручник для студентів філологічних факультетів університетів / [за ред. проф. М.І. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Пассов Е.И. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [Горошкіна О., Єсаулова Н., Лук'янченко О. та ін.] ; за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.
9. Степанов О.М. Основи психології і педагогіки : [посібник] / О.М. Степанов, М.М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с.
10. Федоренко Л.П. Принципы обучения русскому языку / Федоренко Л.П. – М. : Просвещение, 1964. – 255 с.

Стаття надійшла до редакції 18 червня 2014 року